

A EoD jövője az ELDORADO tükrében

dr. Vonderviszt Lajos e-szolgáltatási igazgató, Országos Széchényi Könyvtár – Moldován István osztályvezető, Országos Széchényi Könyvtár

Az EoD projektről

Az uniós finanszírozású EoD (E-books on Demand – E-könyvek igény szerint) projektben az Országos Széchényi Könyvtár 2009 óta vesz részt teljes jogú tagként, egyetértve a projekt azon célkitűzéseivel, hogy elérhetővé kell tenni a felhasználók számára a nem jogvédett közkinccseket digitalizált formában is, és a felhasználók igénye szerint digitalizált műveket elérhetővé kell tenni a széles közösség számára is.

Az EoD projektet eredetileg 2013 tavaszáig tervezték a konzorcium tagjai, azonban ezt a határidőt az elért eredményeket figyelembe véve 2014 tavaszára sikerült módosítani az EU jóváhagyásával, azaz a projekt zárása éppen mostanra, azaz a Networkshop 2014 konferencia idejére esik.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) a projektben a digitalizált könyvek számra tekintetében minden évben előkelő helyezéseket ért el, főleg ha a kiszolgálta nyelvterület nagyságát és a finanszírozási lehetőségeket is figyelembe vesszük.

A projekt az igény szerinti digitalizálás teljes munkafolyamatát megvalósította, a keresési lehetőségek megvalósításától és nagy nemzetközi keresőkbe (pl. worldcat) integrálásától a megrendelésen és az elektronikus fizetésen keresztül a digitalizáláson és az optikai karakterfelismerésen keresztül az elektronikus dokumentumküldésig illetve az igény szerinti nyomtatásig.

A konzorciumi tagok az eredményeket figyelembe véve a projekt folytatása és újabb pályázat beadása mellett döntöttek.

Az OSZK mellett magyar részről az Akadémiai Könyvtár is részt vett a projektben.

Az ELDORADO

Az ELDORADO¹ (ELEktronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és DOKumentumtára) projekt deklarált célkitűzése a jogvédett és nem jogvédett dokumentumok elektronikus szolgáltatása a jogszabályok betartása és a jogtulajdonosok jogos érdekeinek figyelembe vétele mellett.

Az ELDORADO projekt azt az ambiciózus célt tűzte ki maga elé, hogy a magyarországi könyvtárak együttműködésére alapozva a könyvtárakban őrzött

¹ Mivel a Networkshop 2014 konferencián több előadás is elhangzik az ELDORADO-ról, így a projekt részletesebb ismertetésétől eltekintünk.

magyar kulturális örökséget elérhetővé tegye az érdeklődők számára, elektronikus formában. Az ELDORADO szolgáltatás indításának várható ideje 2014 vége, amikortól a felhasználók távolról, webes felületen is kezdeményezhetik a számukra érdekes művek digitalizálását.

Az EoD és az ELDORADO közös pontjai és lényeges különbségei

Az EoD és az ELDORADO egyaránt arra alapozza szolgáltatását, hogy a könyvtárak digitalizálási tervei és a rendelkezésre álló kapacitások eredményeképpen létrejövő digitális dokumentum állomány szükségszerűen különbözik a felhasználók által elvárttól, azaz bármilyen digitalizálási terv esetén lesznek olyan művek, amelyek csak jóval később kerülnének sorra, mint ahogy a felhasználói igény felmerül. Emiatt tehát érdemes lehetőséget adni arra, hogy a felhasználók befolyásolhassák a digitalizálás folyamatát, természetesen a felmerülő költségek megtérítése mellett.

Ennek érdekében mindkét projekt lehetőséget kíván adni a könyvtári katalógusokban keresésre, és művek kiválasztására, ajánlatkérésre, megrendelésre, a digitalizálás kezdeményezésére, a digitalizált oldalak optikai karakterfelismerésére, elektronikus fizetésre valamint a kész művek letöltésére.

Mindkét szolgáltatás – a könyvtárak alapfeladatából adódóan – azt a filozófiát vallja, hogy a digitalizált állományokat, amennyiben azok nem tartoznak a szerzői jogvédelem hatálya alá, a későbbiekben térítésmentesen kell a köz rendelkezésére bocsájtani. Az EoD esetében a digitalizálás költségeit az első megrendelőnek kell biztosítani, azonban 3 hónap elteltével a digitalizált mű mindenki számára ingyenesen elérhetővé válik. Az ELDORADO hasonlóan gondolkodva a digitalizálás költségeinek megtérülése után ingyenesen fogja szolgáltatni a nem jogvédett műveket.

A fentiek alapján kimondható, hogy az EoD szinte valamennyi funkciója megtalálható az ELDORADO-ban is, illetve a két rendszer szolgáltatási politikájában is sok a közös elem.

Lényeges különbség azonban már ezen a szinten is, hogy az ELDORADO teljes munkafolyamatokat kezel, azaz minimalizálni próbálja az emberi beavatkozásból adódó hibákat, legalábbis ahol a feladatvégrehajtás lépéseinek kikényszerítéséről és a szabványos adatbevitelről van szó, és ennek megfelelően – a felhasználók által nem látható, csak eredményében érezhető módon – hatékonyabb és minőségibb munkavégzést tesz lehetővé.

Az igazán alapvető különbség azonban a jogvédett dokumentumok szolgáltatásában rejlik. Az EoD nem vállalja sem a jogi információk kezelését, sem a jogdíjak kifizetését, és azon az egyszerű – és nem mindig megalapozott – elven működik, hogy az 1900 előtt keletkezett dokumentumok esetén a szerzői jog valószínűleg már lejárt.

Az ELDORADO viszont felvállalja a művek jogi státuszának elemzését, így például – a legújabb európai irányelveknek megfelelően – az árvaművé nyilvánítás feltételei teljesülésének vizsgálatát, vagy a jogtulajdonosok képviselőivel a szerződéskötést, és a jogdíjak kifizetését illetve beszedését.

A megközelítésbeli különbségnek technológiai következményei is vannak, többek között az ELDORADO-nak tárolnia kell a művek jogi státuszával kapcsolatos információkat, nyilvántartania kell jogtulajdonosok képviselőinek adatait, képesnek kell lennie a felhasználások illetve a jogosan járó díjak nyilvántartására és kezelésére.

Jogvédett művek szolgáltatása esetén szükségszerűen olyan védelmet kell biztosítani (Digital Rights Management – DRM), amely garantálja, hogy a felhasználók csak a jogtulajdonosok által engedélyezett módon használják a dokumentumokat; ez a probléma az EoD esetében nyilván nem merül fel.

Az EoD esetében – az 1900-as elvi határ miatt – nem merül fel a csak digitálisan született művek kezelésének problémája, az ELDORADO-nak azonban szükségszerűen választ kellett

találnia erre a kérdésre, amelynek elválaszthatatlan része a digitális kötelességteljesítések feladata.

Mit nyújthat az EoD az ELDORADO-nak?

A fentiekből úgy tűnhet, hogy az ELDORADO lényegesen szofisztikáltabb szolgáltatási és elektronikus dokumentum létrehozási/kezelési lehetőségeket biztosítva teljes egészben kiválthatja az EoD szolgáltatást.

Az EoD néhány lehetősége és funkciója azonban mindezek ellenére hatékonyan lehet képes kiegészíteni az ELDORADO rendszer szolgáltatási körét.

Az EoD európai szinten bevezetett márkánév és ismertsége nő. Amennyiben sikerül megoldani, hogy az ELDORADO által potenciálisan szolgáltatható dokumentumok bibliográfiai adatai bekerüljenek az EoD keresőjébe, az ELDORADO „láthatósága” nagyságrendileg megnőhet. Bár az EoD a nem jogvédett anyagok szolgáltatását tűzte ki célként, annak meghatározása, hogy egy dokumentum szolgáltatható-e a rendszeren belül, a dokumentumot birtokló intézmény feladata és felelőssége. Így tehát nincs akadálya annak, hogy olyan művek is megjelenjenek az EoD kereső találatai között, amelyek jogvédettek ugyan, de a megfelelő díj megfizetése esetén szolgáltathatók. Az EoD már eddig is jelentős erőfeszítéseket tett, hogy a tagintézmények által szolgáltatott bibliográfiai adatok láthatóak legyenek más, nemzetközileg ismert és elterjedten használt keresőkben is. Erre az ELDORADO projektnek – legalábbis az indulás időszakában – sem energiája sem finanszírozási lehetősége nem igazán lesz. További probléma, hogy pl. egy Google szintű partner esetén bizonyítani kell a non-profit jellegét, mert ennek hiányában a Google nem végzi el a szolgáltatás aratását. (Ebbe a problémába az EoD is belefutott, és a szolgáltatás sokáig nem volt megtalálható a Google-on keresztül.)

Különösen fontos a közös keresőben jelenlét a nem magyar nyelvű dokumentumok esetén, hiszen nagy valószínűséggel egy ilyen iránt érdeklődő nem magyar anyanyelvű felhasználó még akkor sem az ELDORADO-ban fogja kezdeni a keresést, ha egyébként van tudomása a szolgáltatásról. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy az EoD tagkönyvtárak bővülésével egyre nagyobb lesz az a magyar nyelvű anyag, amelyet potenciálisan elérhetővé válik nem magyarországi forrásból, így ebből a szempontból sem elhanyagolható, hogy továbbra is tagja vagyunk-e az EoD konzorciumnak.

Az ELDORADO, ahogy az EoD is lehetőséget kíván adni a weben keresztüli bankkártyás fizetésre. A legnagyobb magyar bank ajánlatában szerepel Mastercard, Visa, American Express és Maestro kártya elfogadása, így ezek a fizetési lehetőségek rendelkezésre fognak állni a rendszeren belül is. Más, nemzetközileg elterjedt fizetési módok, amelyeket az EoD már jelen pillanatban is biztosít – PayPal, Diner’s club – egyelőre nem kerültek be az ELDORADO által nyújtott lehetőségek közé. Ezek népszerűsége miatt viszont fontos, hogy legalább alternatív módon rendelkezésre álljanak, és az EoD pont ezt a lehetőséget lesz képes biztosítani.

Az ELDORADO tervezése során szempont volt a felületek potenciális többnyelvűsége, viszont az induláskor a magyar mellett angol felület várja a potenciális olvasókat. Az EoD viszont – nemzetközi jellegéből adódóan – minden résztvevő ország saját nyelvén biztosítja a keresési és megrendelési lehetőségeket, ezzel is csökkentve a nyelvi gátból adódó akadályokat.

Az optikai karakterfelismerés mindkét rendszer szolgáltatásának integráns része, azonban az EoD – nemzetközisége, az újabb partnerek és így újabb nyelvek bevonása miatt – olyan nyelvek illetve karakterkészletek felismerését is célul tűzi ki, amelyekre az ELDORADO-ban valószínűleg csak ritkán kerülne sor, így ezek megvásárlása gazdaságtalan lenne. Az EoD szolgáltatást igénybe véve, azonban gyakorlatilag valamennyi európai nyelv és írásmód –

beleértve a már nem használtakat is – karakterfelismerésére vállalkozhat az ELDORADO szolgáltatás is.

Az EoD és az ELDORADO együttélése

A fentiekből látszik, hogy bár a két szolgáltatás között jelentős átfedés van, jelentős az a különbség, amelyet kihasználva mindkét szolgáltatás profitálhat és több felhasználót érhet el. A két szolgáltatás nonprofit jellegéből és abból, hogy mindkettő alapvető célja a kulturális javak minél szélesebb körű hozzáférhetőségének biztosítása következik, hogy ezek nem konkurenciái egymásnak, hanem sokkal inkább kiegészítői.

Az EoD szolgáltatás számára remélhetőleg példaértékű lesz az ELDORADO megoldása a jogvédett dokumentumok szolgáltatására, az ELDORADO számára pedig olyan területek elérését tudja biztosítani az EoD, amelyeket saját maga csak gazdaságtalanul tudna megoldani. Remélhető tehát, hogy a két szolgáltatás olyan szimbiózist tud kialakítani, amely mindkettőre ösztönzőleg hat és segíti a felhasználók jobb kiszolgálását.